

ORTADOĞU'DA Başarısız veya Çöken Devletler ve Terör

Prof. Dr. Gülise GÖKCE
Selçuk Üniversitesi İİBF Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi

ORCID: 0000-0002-3162-0144,
email: ggokce@selcuk.edu.tr

Bu yazı, 21-23 Ekim 2021 tarihlerinde İnönü Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen "20. Uluslararası Kamu Yönetimi Formu (KAYFOR 2021)" kapsamında sunulan "Başarısız Devletler ve Terör" konulu tebliğin gözden geçirilmiş, kısmen kısaltılmış ve değiştirilmiş halidir.

Bir devletin, özünü oluşturan temel görevleri ve işlevini kaliteli, güvenilir ve şeffaf yerine getirme durumuna göre, güçlü bir kapasiteye sahip olduğundan ya da olmadığından söz edilebilir.

GİRİŞ

Terörün rahat bir yayılma imkânı bulduğu başarısız devletlerin sayısındaki artış ve başta bu devletlerde olmak üzere tüm dünyada terörün akıl almaz yükselişi hem bölge ülkeler hem de uluslararası sistemin işlerliği ve kalıcı barışın tesisi açısından ciddi tehdit oluşturmaktadır.

Başarısız devletlerin tümünün peşin hükümlerle terörizmin kaynağı ve terör merkezi olarak

görmek mümkün değildir. Başarısız devletler arasında altyapısal imkanlara sahip olup meşru şiddet kullanma tekeline haiz olmayanlar terör örgütleri tarafından yuvalanmak için özellikle tercih edilmektedir. Türkiye'nin komşuları olan Suriye, Irak bu kategoriye çok uygun düşmektedir. Suriye'de ve Irak'ta belli coğrafi alan dışında devletin güç kullanma tekelinin ortadan kalkması ve devlet mekanizmalarının işlemez hale gelmesi sonucu oluşan otorite boşluğu ne-

deniyle buralar PKK/PYD, DEAŞ gibi terör örgütleri için güvenli bir sığınak haline dönüşmüş durumdadır.

“Bulaşma tehlikesi” modeli çerçevesinde terör örgütlerin ve onların şiddet eylemlerinin yol açtığı kitlesel göç hareketinden en fazla Türkiye etkilenmiş ve etkilenmektedir. Bu durum, Türkiye’yi güvenlik, toplumsal, kültürel, ekonomi, siyaset gibi tüm alanlarda istikrarsızlaştırıcı bir etki yaratmaktadır.

Bu çalışmada, önce başarısız veya çöken devlet kavramının ne anlama geldiği sorusuna değinilmektedir. Buna müteakip Suriye’de ve Irak’ta yuvalanan PKK/PYD, DEAŞ terör örgütleri temelinde başarısız veya çöken devlet olgusu ile terörizm arasındaki olası ilişkiler ve bunun Türkiye’ye olası yansımaları değerlendirilmektedir.

DEVLET VE BAŞARISIZ DEVLET

Türkçe literatürde “failed state” kavramının karşılığı olarak kullanılan başarısız devlet kavramının tanımı, sebep ve sonuçları konusunda henüz bir uzlaşma söz konusu değildir. Kavramın anlamı daha çok özellikleri üzerinden belirlenmeye çalışılmaktadır.

Genelde başarısız devlet¹, güçlü veya konsolide (istikrarlı) bir devlet olgusunun karşılığı içinde tanımlanmaktadır. Burada da kısaca devlet olgusuna değinilmektedir.

Devlet Kavramı

Modern devlet tanımında genelde Max Weber’in devlet düşüncesine dayanmaktadır. Weber (2012), dev-

Devletlerin öncelikli görevi gerek iç gerekse dış tehdit ve tehlikelere karşı ülkenin toprak bütünlüğünü ve vatandaşlarının fiziki güvenliğini, yani kamusal düzeni sağlamaktır.

leti, sahip olduğu en önemli özellik olan “meşru şiddet kullanma tekeli” ile tanımlanmaktadır. Meşru şiddet kullanma tekeli hem içe yönelik hem de dışa yönelik bir devletin bağımsız olduğunun göstergesidir. Bu bağlamda devletin ayırıcı özelliği, “şiddet kullanma ‘hakkının’ tek kaynağı” olma statüsüdür. Buna kaynaklık sağlayan unsur ise, meşruiyet’tir.

Başarısız devlet tartışmalarında Weber tarafından devletin ayırıcı özelliği olarak belirtilen “şiddet kullanma tekeli” unsurunun kapsamı, Tilly’nin (1975) çalışmalarından hareketle “vergi toplama kapasitesi” ve “kanun çıkarma ve uygulama becerisi” unsurlarını içerecek şekilde genişletilmiştir (Rotberg, 2003a; Schneckener, 2006; Lambach, 2009; Lambach ve Bethke, 2012; Zartman, 1995). Bu durum, bir devletin kendi toplumunu iç ve dış tehdide karşı koruyacak güçlü bir güvenlik aygıtına (ordu ve polis) sahip olmasının, o devletin kapasitesinin gelişmiş ya da güçlü olduğu anlamına gelmediğini, bir devletin güçlülüğünün vergi toplayabilme ve bunu yeniden topluma yansıtabilme kapasitesi ile de yakından ilişkili olduğunu ifade etmektedir.

Son yıllarda bir devletin güçlü bir idari kapasiteye sahip olabilmesi için

bunların yanı sıra bir dizi daha işlevi yerine getirmesi gerekmektedir. Bu işlevin başında da işleyen bir hukuk sistemine ve toplumun beklentilerini karşılaması (sağlık, eğitim, genel alt yapı hizmetlerini sağlaması) özellikleri gelmektedir. Bu açıdan bir devletin kapasitesi, bu unsurların analizi ve nitelik değerlendirmesi aracılığıyla belirlenmektedir. Bu bağlamda bir devletin, özünü oluşturan temel görevleri ve işlevini kaliteli, güvenilir ve şeffaf yerine getirme durumuna göre, güçlü bir kapasiteye sahip olduğundan ya da olmadığından söz edilebilir (Gökce, 2011).

Modern devletler pek çok işlevi yerine getirmektedir. Devletin temel işlevleri tartışmalı olmakla birlikte yine de devletin temel işlevleri konusunda Weber (2012) ve Jellinek’ten (1929) hareketle *toprak bütünlüğünün korunması ve güvenliğinin sağlanması, yani düzen/güvenlik* üzerinde geniş bir uzlaşma söz konusudur. Buna ek olarak *meşruiyet/hukukun üstünlüğü ve refah*, devletin temel işlevi olarak belirtilmektedir. (Schneckener, 2004: 12; Milliken ve Krause, 2002:756). Bu bağlamda devletlerin öncelikli görevi gerek iç gerekse dış tehdit ve tehlikelere karşı ülkenin toprak bütünlüğünü ve vatandaşlarının fiziki güvenliğini, yani kamusal düzeni sağlamaktır. Refah işlevinde ise; devletin eğitim, sağlık, ekonomi, iş piyasası, kamusal altyapı yatırımları vb. gibi temel işlevlerini ve hizmetleri yerine getirme kapasitesidir. Meşruiyet/hukuk devleti işlevi ile de, devletin seçimler veya siyasi partilerin oluşumunu teşvik ederek vatandaşlarının siyasi katılımını sağlama ve onların siyasi haklarını (ifade, toplanma, dernek kurma hak ve özgürlükleri vb.) güvence altına alma yükümlülüğü vardır (aynı şekilde Özalp, 2014:353).

Devletin bu temel işlevleri yerine getirebilme düzeyi, devletin dev-

1 Kavram, burada konuya ilişkin daha önceki çalışmalarımızda ortaya koyduğumuz görüşler temelinde açıklanmaktadır. Bunun için bkz. Gökce (2006, 2007, 2016, 2020b ve 2021; Gökce ve Gökce, 2017).

Başarısız devletlerde devlet otoritesinin aşınması ya da ortadan kalkması ile birlikte alan hakimiyetinin kaybolması, devletin tüm kurumlarının çökmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan iş savaşlar, uluslararası düzenin dışında kalan alanların oluşmasına neden olmaktadır.

letliliğinin ya da devlet olmanın gereklerini sağladığının bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. *Bu işlevleri yeterince yerine getiremeyen devletler, başarısız ya da kırılğan devlet olarak nitelendirilmektedir* (Gökce, 2006). Devletlerin başarılı ya da başarısızlığı ise, devlet kapasitesi olgusu üzerinden belirlenmektedir (kavramın anlamı ve kapsamı için bkz. Gökce ve Gökce, 2015; Gökce, O. 2021). Çok genel anlamda devlet kapasitesi, bir devletin, devlet ve sivil toplum arasındaki ortak çıkarları yerine getirebilme ve toplumun gündelik yaşamına fiilen nüfuz edebilme ve yönlendirebilme yeteneğidir (Mann, 1984, 2011) ve bu amaçla kurumların, kaynakların, faaliyetlerin ve toplumun etkin bir şekilde örgütlenmesi ve kontrol edilmesidir.

Başarısız Devlet

Schneckener'e göre başarısız devlet, devlet kurumlarının idare ve sevk kabiliyetlerini kaybederek yu-

karıda belirtilen üç temel alandaki işlevlerini yerine getirememeleri ile ortaya çıkmaktadır (2004:15).

Bu bağlamda Schneckener (2004) tarafından güvenlik, refah, meşruiyet-hukuk devletliliği olarak devletin yerine getirmesi gerektiği ve üç ana fonksiyon üzerinden, dört farklı başarısız devletsellik tipolojisi geliştirilmiştir. Bunlar (Schneckener, 2004:17): Konsolide devlet (*consolidating state*), zayıf devlet (*weak state*), çöküş halindeki devlet (*failing state*) ve çökmüş devlet (*failed/collapsed state*)².

Başarısız devlet, bir üst çatı olarak zayıf, çöküş halindeki devlet ve çökmüş devlet olgularını kapsamaktadır. Bu devlet tipolojileri arasında devlet kapasitesi açısından bazı farklılıklar söz konusudur.

Schneckener, 2004; Rotberg, 2003a-b ve 2004; Migdal, 1988; Holsti, 1996; Tilly, 2011; Job, 1992; Gökce, 2006, 2007, 2014, 2020a ve 2021'den hareketle şayet bir devlet;

- i) Kendi toprağı üzerinde şiddet araçları üzerindeki tekeli ve otoritesini kaybederek kendi topraklarını kontrol etme kabiliyetini yitirmiş ise;
- ii) Michael Mann'ın (1984) sınıflandırması temelinde altyapısal iktidar ve hizmet odaklı güç (temel kamu hizmetlerini sunacak kurumlara, ulaşım ve iletişim altyapısı) yerine, despotik güce dayanıyor ise;
- iii) Kendi halkının can ve mal güvenliğini sağlama, farklı toplumsal kesimler arası çatışmayı engelleme kapasitesine sahip değil ise;
- iv) Etkin bir hukuk sistemine ve mali sisteme sahip değil ise;

v) Devlet fikri oluşturamamış, yani toplumu oluşturan grupları (aşiret, kabile, tarikat vb.) ortak bir kimlik etrafında birleştirememiş, başka bir ifadeyle, bu toplumsal aktörlerde grupsal çıkar yerine toplumsal çıkar-iyi yönelimli düşünme ve davranma yetisinin geliştirilmesini sağlayamamış ise;

vi) Patrimonyal bir yönetim anlayışı yerine liyakata dayalı bir yönetim anlayışı oluşturamamış ise, bir başka ifadeyle, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi kişisel-leştirmiş ise;

vii) Toplumun tüm kesimi için eşit ve nitelikli bir eğitim imkanı sağlayamamış ise;

Bu devlet, başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir. Buna göre başarısız devletler, kısır bir döngü halini almış yapısal sorunlarla boğuşmakta, ulaşım ve iletişim alt yapı yetersizliği nedeniyle temel kamu hizmeti sunamamakta, şiddet tekeli teritorial alanı kapsayacak şekilde uygulayamamakta ve böylece devlet dışı aktörleri kontrol etmekte zorlanmakta, çetelerle ve terörle mücadele edememektedir. Ayrıca içinde buldukları derin ve yıkıcı bir çatışma ortamı ile etnik, dilsel ve/veya inanç temelli parçalanmanın hat safhaya ulaşması neticesinde bu devletlerin kendi vatandaşlarının gözünde meşruluğu tartışmalı hale gelmiştir. Meşruluğun ortadan kalkması ile birlikte toplumu oluşturan insanlar ya da gruplar devlet dışındaki diğer unsurlara; aşiretler, kabileyeye, etnik ya da dini gruplara yönelmektedir. Bunun sonucunda, aile, aşiret, kabile, etnik ve dini grupları devletten daha güçlü otorite merkezleri haline gelmektedir. Bu da söz konusu devletin sosyoekonomik yapısını çeşitli kriz durumlarına karşı daha da kırılğan hale getirmektedir (Hippler, 2006;

2 Burada bu devlet tipolojisinin her biri ayrı ayrı ele alınmamaktadır. İlgililer için bkz. Gökce, 2006, 2007 ve 2016.

Rotberg, 2003a ve 2004; Helman ve Ratner, 1992; Migdal, 1988; Job, 1992; Zartman, 1995; Schneckener, 2004; Gökce, 2007, 2016).

Başarısız devlet olgusunu bu şekilde açıkladıktan sonra şimdi de başarısız devletselliğe ya da devlet çöküşüne yol açan ve devleti yönetilmez konuma sokan faktörlere değinilmeye çalışılmaktadır.

BAŞARISIZ DEVLETLER VE TERÖR İLİŞKİSİ

Başarısız devlete ilişkin literatürde genel kanaat, bu devletlerin terör olaylarının yayılması ve şiddetin tırmanması için elverişli bir zemin oluşturdukları yönündedir (Karaçuka ve Çelik, 2017:28). Başarısız devletlerde devlet otoritesinin aşınması ya da ortadan kalkması ile birlikte alan hakimiyetinin kaybolması, devletin tüm kurumlarının çökmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan iç savaşlar, uluslararası düzenin dışında kalan alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bu alanlar, terör örgütlerinin yapılanmaları ve rahat hareket etme ve geri çekilme noktasında bulunmaz avantajlar sağlamaktadır (Schneckener, 2004). Çünkü devletlerin çökmesi sonucu dünya haritasında dışarıdan girilmesi ve anlaşılması zor olan, içinde artık devletin otoritesinin olmadığı ve kurumlarının işlemediği bir tür gri alan ortaya çıkmaktadır. Bu gri alan terör örgütleri tarafından ve yerel suç örgütleri tarafından doldurulmaktadır. Bu durum, uluslararası düzeyde hem terör örgütleriyle mücadeleyi güçleştirmekte hem de uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi illegal unsurların önüne geçilmesini zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda çöken devletlerde yuvalanan terör örgütleri terörizmi tüm dünyaya transfer ederek barış ve huzur ortamını bozarak güvensizliğin yaygınlaşmasını hedeflemektedir. Suriye,

Başarısız veya çöken devletlerde güç kullanma tekelinin ortadan kalkması ve yönetim mekanizmalarının işlemez hale gelmesi sonucu kaos ve iç çatışma olağan hale gelmektedir.

Afganistan, Irak'ta belirli devletlerin sponsorluğunda yuvalanan terör örgütleri bunun açık örnekleridir.

Başarısız veya çöken devletlerde güç kullanma tekelinin ortadan kalkması ve yönetim mekanizmalarının işlemez hale gelmesi sonucu kaos ve iç çatışma olağan hale gelmektedir. Bu kaos ve şiddet ortamında farklı gruplar, kötü yönetilen ve yeterli altyapıya sahip olmayan alanlarda daha kıt kaynaklara erişebilmek için birbiriyle kıyasıya yarışmaktadır. Bu durum yerel çatışmanın şiddetinin artmasına ve kaos durumunun oluşmasına yol açmaktadır. Şiddetin ve kaosu ürettiği güvensizlik ortamında şiddet olayları, silah kaçakçılığı, sistematik insan hakları ihlalleri, insan ve uyuşturucu ticareti, soygun, gasp, haraç, yasa-dışı mal ticareti, iş yerlerinin ve konutların yağmalanması gibi faaliyetler artmakta, bu durum, ülke içi ekonomiyi çökertmektedir. Kısacası; devletin başarısızlığı ya da çökmesi yerel halk açısından adeta bir felakettir. Yerel halk bu durumun altında ezilirken, teröristler, suçlular, yozlaşmış seçkinler bu durumdan yararlanarak oluşan otorite boşluğunu doldururlar. Bu şekilde devlet otoritesinin yerine geçen terör örgütleri

ve bir yandan sivil halkın üzerinde korku ve dehşet atmosferi oluşturarak halkın mal-mülküne el koymak amacıyla toplu göçe zorlamak, ün salmak ve propaganda yapmak için vahşi katliamlar, tecavüzler gibi şiddet eylemleri gerçekleştirmektedirler (Eker, 2015). Öte yandan terör örgütleri komşu ülkelere yönelik saldırılar düzenleyerek sınıra yakın ikamet eden halk üzerinde huzursuzluk, çaresizlik hissi uyandırarak vatandaşın devletine olan güvenini zayıflatmaya çalışmaktadırlar.

Bu devletlerde terör örgütleri tarafından kullanılan şiddet bir araç olarak ölçsüz, yaygın ve vahşi biçimde kullanılan bir stratejidir (bkz. Gökce, 2016; Gökce ve Şengönül 2017; Şengönül, 2019). Bu strateji, öncelikle toplumu fiziksel ve psikolojik olarak felce uğratmaya çalışmaktadır. Bu açıdan Suriye'deki savaş, her geçen gün yeni katliam, işkence ve tecavüz vakalarıyla devam etmekte olan sayısız şiddet eyleminin somut bir örneği olarak temayüz etmektedir (Eker, 2015). Bu ülkede yaşanan şiddet eylemleri, şiddetin nasıl araçsallaştırıldığını birebir ortaya koymaktadır. Krizin başlamasından bu yana ülke genelinde çoğu sivil olmak üzere en az 220.000 kişi hayatını kaybetmiş, 18 milyon nüfusu olan ülkenin yarısı ülke içinde veya komşu ülkelerde mülteci konumuna gelmiştir. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar sahada savaşan tüm kesimlerin savaş suçu işlediğini, ağır işkence yöntemleri kullandığını, sivilleri toplu göçe zorladığını, kitlesel tecavüz olaylarına karıştığını ve savaş esnasında ele geçirilen sivilleri çatışmalarda canlı kalkan olarak kullandığını rapor etmişlerdir. Raporlarda rejime bağlı askerlerin gerçekleştirdiği keyfi tutuklamalar, işkenceler, yeraltı hapisanelerinde uygulanan şiddet yöntemlerine de yer verilmiştir (UN-Report, 2014).

Terörün rahat bir yayılma imkânı bulduğu başarısız devletlerin sayısındaki artış ve başta bu devletlerde olmak üzere tüm dünyada terörün akıl almaz yükselişi hem bölge ülkeler hem de uluslararası sistemin işlerliği ve kalıcı barışın tesisi açısından ciddi tehdit oluşturmaktadır.

Özetle; Başarısız devletlerde, daha doğrusu çökme sürecinde olan ya da çöken devletlerde uluslararası terör örgütlerinin hepsinin faaliyetinde bulunması ve terörün had safhada olduğu çoğu ülkenin başarısız devlet endeksi bağlamında yüksek ikaz düzeyinde olması başarısız devlet ile terör arasında yakın ilişki olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Alan yazınında bu görüşe karşıt-görüşler de mevcuttur. Onlara göre, başarısız devletlilik düzeyi terörizmin ortaya çıkmasında ne mutlak ne de tek başına yeterli birer faktördür. Başarısız devletler, tek başına terörist yapılanmaların ortaya çıkmasına sebep olmaktan ziyade; var olan terör örgütlerinin güçlenmesinde ve bu örgütlerin şiddet eylemlerinin artmasında ve yayılmasında bir tür katalizör etkisi yaratmaktadırlar (bu görüşler için bkz. Karaçuka ve Çelik, 2017:31).

Bizce ise başarısız veya çöken devletler, terörizmin hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Başka bir ifadeyle, başarısız devletler, terör-

rizmin ortaya çıkması, güçlenmesi ve yayılmasında ana sorumlu konumdadır. Bu devletlerde bölgesel çıkarları olan devletler de terörizmi özellikle desteklemektedirler. Günümüzde devletler açıktan savaşma yerine terör örgütleri aracılığıyla savaşlarını bir nevi vekalet savaşları şeklinde yürütmektedir. Bu durum, terörizmin daha da yaygınlaşmasına ve başta komşu ülkeler olmak üzere tüm devletler açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Gökce, O., 2017a-b). Bunun en bariz örneği, Suriye ve Irak'ta yuvalanan ve Türkiye açısından ciddi bir tehdit unsuru olan PKK/PYD ve DEAŞ terör örgütüdür. Bu örgütler, sponsorları adına Türkiye'ye yönelik dışarıdan ve içeriden saldırılarda bulunarak bir yandan Türkiye'yi çatışma ortamına çekmeye, diğer yandan ticaret yollarını baltalayarak ekonominin yönetilmez hale geldiği algısı oluşturarak devlet-toplum ilişkisinin zayıflamasına ve iç huzurun zarar görmesine çalışmaktadır.

GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Terörün rahat bir yayılma imkânı bulduğu başarısız devletlerin sayısındaki artış ve başta bu devletlerde olmak üzere tüm dünyada terörün akıl almaz yükselişi hem bölge ülkeler hem de uluslararası sistemin işlerliği ve kalıcı barışın tesisi açısından ciddi tehdit oluşturmaktadır. Bu sebeple, devletler sistemi içerisinde bu denli büyük boyutlara ulaşarak kısır bir döngü halini alan teröre karşı mücadele yerine güçlü devletlerin bu örgütleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için her açıdan desteklemeleri yalnızca başarısız devlet statüsündeki ülkeleri değil; aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de tehdit etmektedir. Bu nedenle güçlü devletler ya da büyük güçler başta olmak üzere ve bazı diğer uluslararası kuruluşlar, başarısız devletlerde terör örgütleri ile

iş birliğinden kaçınmalıdırlar. Çünkü başarısız veya çöken devletler ile terör arasında da yakın bir bağ olduğu ortadadır. Terörizmin oluşması, güçlenmesi ve yaygınlaşmasında başarısız devlet ana tetikleyicidir.

Özetle; Güçlü ya da konsolide devletler, başarısız devletlerden kaynaklanan terör tehdidiyle konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan araçları içeren daha etkin bir mücadele yöntemi uygulamaya koymak zorundadırlar. Bu amaçla öncelikle devletin şiddet kullanma kapasitesi inşa edilmelidir. Bunu sağlamadan terörün hem küresel sistem hem de yerel halk açısından tehdit unsuru olmaktan çıkarılması pek mümkün değildir. Ancak güçlü ya da konsolide devletler, başarısız veya çöken devletlerde terörizmle mücadele yerine onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yolunu seçmektedirler. Daha açık ifade etmek gerekirse, son dönemde Afrika ve Güneydoğu Asya'nın yanı sıra özellikle Ortadoğu'da başarısız ve çöken devlet sayısında hızlı bir artış vardır. Bunda da güçlü devletlerin katkılarının olduğu açıktır. Başarısız ve çökme sürecine giren devletlerde genel görünüm, ordu ve devlet mekanizmalarının işlemez hale gelmiş, oluşan otorite boşluğundan faydalanan terör ve suç örgütleri ile çeteler farklı alanlarda devletin yerine geçerek kaos ve şiddet ortamı oluşturarak sivil halkı göçe zorlayan yerel birimlere dönüşmüş durumdadır. Bu durum, özellikle komşu devletleri de her açıdan ciddi biçimde tehdit etmektedir. Bu tehditle yüz yüze olan devletler, bu tehditlere ya kendi başlarına ya da diğer komşu ya da küresel güçlerle iş birliği içinde her ne pahasına olursa olsun karşı koymak zorundadır. Aksi takdirde terör, komşu ülkelerin kendi hakimiyet alanlarına da sıçrama potansiyeli sahip olacak ve bu da komşu devletleri de çatışmalara sürükleyebilecektir.

KAYNAKÇA

- Bates, Robert H. et al., (2003). **Political Instability Task Force Report: Phase IV Findings**, McLean: Science Applications International Corporation.
- Fukuyama, Francis (2005). **Devlet İnşası. 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, Çev. D. Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fukuyama, Francis (2018). **Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme, Sanayi Devrimin'den Demokrasinin Küreselleşmesine**, Ç. M. M. Özeren, İstanbul: Profilkitap.
- Goldstone, Jack A., Ted Robert Gurr, Barbara Harff, Marc A. Levy, Monty G. Marshall, Robert H. Bates, David L. Epstein, Colin H. Kahl, Pamela T. Surko, John C. Ulfelder, Jr., and Alan N. Unger, in consultation with Matthew Christenson, Geoffrey D. Dabelko, Daniel C. Esty, and Thomas M. Parris (2000). **State Failure Task Force Report: Phase III Findings. McLean, VA: Science Applications International Corporation.** Goldstone, Jack A. et al. 2005: **A Global Forecasting Model of Political Instability**. Papier vorgetragen beim Annual Meeting der American Political Science Association, Washington D.C., 1.-5. September 2005.
- Gökçe, Gülise (2007). **Güçlü ve Zayıf Devlet Tartışmaları Bağlamında Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Gökçe, Gülise (2006). "Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S. 11, Y. 6 (2006), pp. 343- 359.
- Gökçe, Gülise ve Gökçe, Orhan (2012). "Suriye Sorunu: 'Başarısız veya Çöken Devlet' Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir mi?", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 23 (2012), pp. 179 – 200.
- Gökçe, Gülise (2016). "Critical Analysis Of Failed State Concept", **The 2nd. International Conference on the Changing World and Social Research (ICWSR/2016) Conference Proceeding Book**, Barcelona, Spain.
- Gökçe, Gülise ve Gökçe, Orhan (2017). "Başarısız Devlet Konsepti ve Yönetebilirlik Sorunu: Ortadoğu'da Devletlerin Başarısızlığı ve Türkiye'ye Etkileri", **Türk İdare Dergisi**, Yıl: 89, Sayı 484 (2017), pp. 155-175.
- Gökçe, Gülise (2017). "Phenomenon of Failed State and Refugee/Immigration Problem: Analysis on Syria Example", **Inquiry** 3/1/2017, s. 9-18.
- Gökçe, Gülise (2019). "Good Governance and Fragile State: Possible Function of Good Governance in Reconstruction of State", **Sixt International Mediterranean Social Sciences Congress Milan**, Italy, September 3-5, 2019 (MECAS VI), Congress Proceedings Series 2019, s. 189-198.
- Gökçe, Gülise (2020a). "Toplumsal Birlikteliğin İnşasında ve Sürdürülmesinde Güvenin Rolü". O. Gökçe (ed.), **Birlikte Yaşama Pratiği, Toplumsal Birlikteliğimizin Temel Taşları Sorunlar ve Öneriler**, Konya: Çizgi, s. 107-158.
- Gökçe, Gülise (2020b). "Başarısız Devletlerde Devlet ve Toplum/Millet İnşası Sorunu", Tefik Erdem (Ed.), **Milliyetçilik**. Antalya: Ototrite, s. 68-82.
- Gökçe Gülise ve Gökçe Orhan (2015). "Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye'nin Görünümü", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 17, S. 2, s. 1-34.
- Gökçe, Gülise (2021). "Başarısız Devlet Versus Güçlü veya Konsolide Devlet", **SDE Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, Eylül-Ekim 2021.
- Gökçe, O. (2017a). "Definition and Scope of Hybrid Threats", **Inquiry** 3/1/2017, s. 9-18.
- Gökçe, O. (2017b). "Hybrid Threats and Their Components", MECAS II-2017, the Second International Mediterranean Social Sciences Congress Proceedingbook, Macedonia 10-13 October.
- Gökçe, Orhan (2021). "21. Yüzyılda Türkiye'nin Karşı Karşıya Olduğu Tehditler – Bir Analiz Denemesi", **Küreselden Yerele Güvenlik, İdarecinin Sesi Dergisi** 201.sayı Mayıs/ Haziran 2021, ss. 16-31.
- Gökçe, O., Şengönlü, A. (2017). "Ukranya Krizi Işığında Hibrit Savaş", Conference Proceedings MECAS II, the Second Mediterranean Social Sciences Congress, Okrid. October 2017, s. 483-484.
- Helman, Gerald B. Ve Ratner, Steven B. (1992). "Saving Failed States", **Foreign Policy**, 1992 (89), pp. 3-20.
- Holsti, Kalevi J. (1996). **The State, War and the State of War**, Cambridge University Press (Cambridge **Studies in International Relations**, 51), Cambridge/New York/ Melbourne.
- Jellinek, Georg (1929). **Allgemeine Staatslehre**. (Orjinali için bkz. <https://archive.org/details/allgemeinestaat00jellgoog>).
- Karaçuka, Mehmet ve Çelik, Necmettin (2017). "Kırılgan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 19/1 (2017), ss. 20-41
- Lambach, Daniel and Bethke, Felix (2012). **Ursachen von Staatskollaps und fragiler Staatlichkeit, Eine Übersicht über den Forschungsstand**, INEF-Report, 106/2012, Universität Duisburg-Essen.
- Lambach, Daniel (2009). "Warum kollabieren Staaten?", M. Bussmann/A. Hasenclever/G. Schneider (eds.): **Identität, Institutionen und Ökonomie: Ursachen innenpolitischer Gewalt, Sonderheft der Politischen Vierteljahresschrift**, 43/2009, Wiesbaden: VS, pp. 235-257. .
- Mann, Michael (1984). **The autonomous power of the state**. Oxford, UK: Blackwell.
- Mann, Michael (2011). **Devletler, Savaş ve Kapitalizm, Politik Sosyoloji İncelemeleri**, Çev. Semih Türkoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Migdal, Joel S. (1988). **Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World**, Princeton.
- Migdal, Joel S. (2001). **State in society: studying how states and societies transform and constitute one another**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Miliken, Jennifer – Karuse, Keith (2002). "State Failure, State Collaps, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies", **Development and Change**, Vol. 33 (5), ss.753-774.
- Özalp, Osman N. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", **IUHFM C. LXXII**, S. 1, ss. 349-362
- Rotberg, Robert I. (ed.) (2004). **When States Fail: Causes and Consequences**. Princeton: Princeton University Press, pp. 1-45.
- Rotberg, Robert I. (ed.) (2003a). **State Failure and State Weakness in a Time of Terror**, Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Rotberg, Robert I. (2003b). **Nation-State Failure: A Recurring Phenomenon? Central Intelligence Agency**. Discussion Paper.
- Schneckener, Ulrich (2003). "Staatszerfall als Bedrohung-Fragile Staaten und transnationaler Terrorismus", **Internationale Politik**, H. 11, pp. 11-19.
- Schneckener, Ulrich (2004a). **State at Risk. Fragile Staaten als Sicherheits- und Entwicklungsproblem**, SWP-Studie 43, Berlin.
- Schneckener, Ulrich (2004b). **Transnationale Terroristen als Profiteure fragiler Staatlichkeit**. Berlin: SWP-Studien.
- Schneckener, Ulrich (2005). "Staatlichkeit als Globales Sicherheitsrisiko", **APuZ**, Nr. 28-29, pp. 26-31.
- Schneckener, Ulrich (2006). "States at Risk, Zur Analyse fragiler Staatlichkeit", Schneckener, U. (Hrsg.), **Fragile Staatlichkeit "Staat at Risk", Zwischen Stabilität und Scheitern**, Baden-Baden, pp. 9-40.
- Şengönlü, A. (2019). **Dördüncü Nesil Savaş**. Konya: Çizgi 2019.
- Tetzlaff, Rainer (2002). "Die Staaten Afrikas zwischen demokratischer Konsolidierung und Staatszerfall", **Aus Politik und Zeitgeschichte**, 13-14/2002.
- Tilly, Charles (1985). "War making and state making as organized crime", P. B. Evans, D. Rueschmeyer and T. Skocpol (Eds.), **Bringing the state back in** (ss. 169-191). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles (1992). **Coercion, capital, and European states, AD 990-1992**. Oxford, UK: Blackwell.
- Tilly, Charles (2003). **The Politics of Collective Violence**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (2012). **Ekonomi Ve Toplum** (2 Cilt). İstanbul: Yarı yayınları.
- Zartman, I. William (Ed.) (1995). **Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority**. Boulder: Lynne Rienner.